

Житомирський державний університет імені Івана Франка (Україна)

**Національна академія державного управління при Президентові
України (Україна)**

Зеленогурський університет (Польща)

Бурятський державний університет (Улан-Уде, Росія)

**Могильовський державний університет імені А. О. Кулешова
(Білорусь)**

Українсько-турецький культурний центр «СЯЙВО» (Україна)

ГЛОБАЛІЗОВАНИЙ СВІТ : ВИПРОБУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

*Збірник матеріалів
Міжнародної науково-теоретичної конференції*

6-7 жовтня 2017 року, Житомир

Житомир – 2017

УДК 316.32: 111.11

ББК 316.32: 111.11

Г 56

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол № 2 від 29 вересня 2017 року)*

Редакційна колегія:

Сейко Наталія, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової та міжнародної роботи Житомирського державного університету імені Івана Франка (Україна);

Козловець Микола, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка (Україна);

Демір Гьокхан, заступник голови Правління українсько-турецького культурного центру «Сяйво» (Україна – Туреччина);

Осинський Іван, доктор філософських наук, професор ФГБОУ ВО «Бурятский государственный университет» (Улан-Уде, Росія);

Старостенко Віктор, кандидат філософських наук, доцент, проректор з наукової роботи Могильовського державного університету імені А. О. Кулешова (Республіка Білорусь);

Телешун Сергій, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри публічної політики та політичної аналітики Національної академії державного управління при Президенті України (Україна);

Троха Богдан, доктор габілітований, завідувач Лабораторії міфопоетики і філософії літератури Інституту польської філології Зеленогурського університету (Польща);

Вознюк Олександр, доктор педагогічних наук, професор кафедри дошкільної освіти і педагогічних інновацій Житомирського державного університету імені Івана Франка (Україна);

Поліщук Олена, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка (Україна);

Ковтун Наталія, доктор філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка (Україна).

Г 56 «Глобалізований світ : випробування людського буття» : Міжнародна науково-теоретична конференція, 6-7 жовтня 2017 року : [матеріали доповідей та виступів] / редкол. М. А. Козловець [та ін.]. – Житомир : Вид-во Євенок О. О., 2017. – 404 с.

У збірнику матеріалів конференції розглянуто філософські, політичні, економічні, етнічні, соціальні та психологічні аспекти буттєвості людини у глобалізованому світі, проаналізовано вплив нових форм життя, новітніх технологій на світорозуміння і світобачення людей, розкрито вплив глобалізації на пошуки відповідей на споконвічні питання, пов'язані з буттям людини: щодо її сутності, місця і ролі в соціумі, мотивів її поведінки.

Висунуто й обґрунтовано низку гіпотез, пов'язаних з напрацюванням нових культурних і мисленневих стратегій, покликаних стати однією із можливих відповідей на виклики, що породжені процесами глобалізації і втратою необхідних для сталого розвитку цивілізації її людиновимірних ідентифікацій.

The proceedings of the conference contain the discussion on philosophical, political, economic, ethnic, social and psychological aspects of the being of human life in globalized world. The influence of new forms of life, new technologies on the worldview and the world understanding by the people are analyzed as well as the influence of globalization on the search for answers to eternal questions related with the man's being in relation to his essence, place and role in society, the motives of his behavior are revealed.

The proceedings presents and substantiates a number of hypotheses related to the development of new cultural and thinking strategies called to become one of the possible answers to the challenges posed by the processes of globalization and the loss of human-dimensional identities necessary for sustainable development of the civilization.

Організатори конференції не завжди поділяють думку учасників. За достовірність інформації, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть відповідальність автори матеріалів.

УДК 316.32: 111.11

ББК 316.32: 111.11

ISBN 978-617-7483-90-7

© Колектив авторів, 2017

© О. О. Євенок, видання, 2017

Схожість сучасної ситуації з початком середньовіччя видно з розвалу великих імперій (як колись Римської імперії) з однієї сторони, через внутрішні суперечності, а з іншої – під натиском варварів (тут під варварами можна розуміти незграбні культурні та релігійні спільноти та ідентичності, в тому числі та ісламську). Признаками нового середньовіччя також вважають зростання числа найманих, воюючих в різних арміях за гроші, апокаліптичне світоглядання (констатацію всіх можливих «кінців»: «кінець історії», «кінець культури», «кінець людини» та ін., проголошених філософією епохи постмодерну), організацію дискусійних практик через апеляцію до авторитету (отці церкви сменяють класики марксизму, їх – класики постмодерну та ін.), сакралізацію знання (формування на цій основі інформаційної нерівності), домінування кланових стосунків в суспільстві та ін. Подібних прикладів та паралелів можна навести багато, однак сама концепція «нового середньовіччя», на наш погляд, може розглядатися як деяка дань інтелектуальній моді та ймовірно не містить конструктивного аналізу майбутніх можливих сценаріїв розвитку світової цивілізації.

Вичерпала ли себе глобалізація, чи можна говорити про її кінець? Ці питання залишаються дискусійними. Очевидно, що ті суперечності, які були в собі спочатку процес глобалізації, сьогодні виявилися настільки якими, що без їх розв'язання неможливо подальше розвиток світу, реалізація ідеї «стійкого розвитку», проголошеної як імператив майбутнього людства.

Література

1. Li Eric X. The End of Globalism // Foreign Affairs. 2016. December 9. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2016-12-09/end-globalism>
2. Кінець глобалізації: чим закінчився форум в Давосі // Апостроф. URL: <https://apostrophe.ua/article/world/2017-01-21/tramp-i-globalizatsiya-chem-zakonchilsya-forum-v-davose/9683>
3. Кінець глобалізації, повернення історії. Економічне нерівність як майбутнє // Гефтер. URL: <http://gefeter.ru/archive/22525>
4. Яковенко, І.Г. Ідентичність та діалог / І. Г. Яковенко // Питання соціальної теорії. – 2010. – Т. IV – С. 513-518
5. Цивілізаційна ідентичність в перехідну епоху: культурологічний, соціологічний та мистецтвознавчий аспекти / Кондаков І. В., Соколов К. Б., Хренов Н. А. – М.: Прогрес-Традиція, 2011. – 1024 с.
6. Дуткевич П., Казарінова Д. Б. Кінець епохи глобалізації: причини та наслідки / П. Дуткевич, Д. Б. Казарінова // Вісник РУДН. – Серія: ПОЛІТОЛОГІЯ. – 2017. – Т. 19. – № 1. – С. 7–14.
7. Катасонов В. Ю. Давос – 2017 як символ завершення епохи глобалізації / В. Ю. Катасонов. URL: <http://reosh.ru/davos-2017-kak-simvol-zaversheniya-epochi-globalizacii.html>
8. Еко У. Середні віки вже почалися / У. Еко // Іноземна література. – 1994. – № 4. – С. 258–267.

Алла Арістова (Київ, Україна)

ДЕТЕРМІНАНТИ РЕЛІГІЙНО-ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ

Феномен девіації – одна з тих проблем, що притягує до себе увагу представників різних наукових галузей, і майже всього спектру соціально-гуманітарних наук. Мало яке з понять стало таким «універсумом» наукового інтересу, охоплюючи розвідки філософів, соціологів, психологів, політологів, культурологів, правознавців, педагогів, кримінологів, психіатрів тощо, і позбавляючи простір для нових запитів.

На наш погляд, одна серед найсерйозніших лакун у сучасній девіантології, принаймні вітчизняній, – обмаль ґрунтовних досліджень девіантності в релігійному просторі (за винятком хіба що проблеми релігійно-ідеологічної інспірації тероризму). У неозорому полі численних девіантологічних розвідок лише мізерна частка припадає на спроби виявити

причини, закономірності, форми і наслідки релігійно-вмотивованої девіантної поведінки, проаналізувати різнобарвний спектр девіантогенних чинників релігійної природи.

До слова, і в зарубіжній науці домінуючим трендом лишається адаптація девіантологічної теорії до моделювання процесу радикалізації релігії, наприклад, т.зв. «Gap-Analysis Theory of Religious Deviation» або теорія DRP («Deviation of Religious Practices»). У такому фокусі релігійно-вмотивований тероризм, релігійний екстремізм, радикальні релігійні ідеології розглядаються як «взірцеві» форми викривлення, відхилення релігії від «природного» (належного, соціально очікуваного) способу її функціонування, спотворення її суспільного покликання. Але спектр релігійно-девіантної поведінки насправді значно ширший і охоплює найрізноманітніші форми і типи відхилень від встановлених релігійних норм.

Під *релігійно-девіантною поведінкою* розуміємо відтак дії, вчинки, способи діяльності релігійних осіб або груп, невідповідні встановленим чи фактично утвердженим конфесійно-визначеним нормам, цінностям, традиціям, очікуванням, установкам, що поширені серед певної релігійної групи, інституції, спільноти (або є домінуючими в даному релігійному середовищі).

Важливим дослідницьким завданням є виявлення чинників, які впливають на стан, генезис, масштаб, структуру, динаміку релігійних девіацій. Звісно, йдеться про цілу низку взаємопов'язаних факторів, які, корелюючи одне з одним, чинять комплексну девіантогенну дію на релігійне середовище, тобто обумовлюють, провокують, посилюють чи живлять різні форми відхиленої поведінки. Пошуки об'єктивних причини девіації як стійкого і масового соціального феномену мусять охоплювати *щонайменше* три взаємопов'язані рівні:

- макросоціальний рівень, тобто складну сукупність соціальних чинників, що характеризують сучасний стан і тенденції розвитку суспільства, систему соціальних відносин (політичних, економічних, етноконфесійних, статусних), структуру і диференціацію соціуму, домінуючі нормативно-інституційні комплекси, соціально-психологічні і морально-ціннісні установки, рівень соціальної напруги і безпеки тощо;

- мезосоціальний, субкультурний рівень – адже релігійне середовище, за великим рахунком, являє собою множину історично стійких субкультур зі своїми цінностями, нормами, етосом, поведінкою, соціальними ролями, цілями; субкультур, стандарти яких значно різняться одна від одної і, тим паче, від світської, секулярної культури. Причому, що важливо, такі субкультури, більшість їх цінностей і норм, формувалися саме як опозиція домінуючим соціальним (світським, іншорелігійним, традиційним) цінностям і нормам; а поведінка їх носіїв початково ставала правильною саме тому, що вона неправильна, девіантна за нормами ширшої культури;

- мікросоціальний та особистісний рівень, де під фокус аналізу підпадають особливості мікросередовища, первинних, референтних груп, міжособистісні стосунки, дефекти морального розвитку особистості, неадекватна соціалізація, невдала самореалізація, клінічні чинники, психічні фрустрації тощо.

Охарактеризувати весь спектр детермінант релігійно-девіантної поведінки – від зовнішніх умов до психофізіологічних, індивідуально-особистісних механізмів девіації – таке завдання під силу лише колективу фахівців з різних галузей знань. Тому одразу визначимо межі нашого теоретичного інтересу. У горизонті соціології релігії найсуттєвішим для теоретичного аналізу є мезосоціальний, субкультурний рівень. На наш погляд, релігійне середовище являє собою специфічну цілокупність девіантогенних чинників. Серед них: інтенція кожної конфесії на власну винятковість, метаістину, єдино-вірний шлях до Бога, і органічно пов'язана з цим опозиція щодо інших вірувань і практик, секулярності і світськості; доволі суворі моральні вимоги, система численних обмежень, заборон і табу, специфічні релігійні інститути формального і неформального контролю; більш-менш чітка ієрархія та диференціація релігійних статусів, визнаний авторитаризм релігійної влади (особливо в релігіях, де сформований інститут церкви, закріплено поділ на духовенство і мирян); історично тяглий досвід міжрелігійних, міжконфесійних конфліктів та ін.

Почнемо з того, що за будь-якими зовнішніми проявами людської поведінки науковці так чи інакше віднаходять цільове задоволення найрізноманітніших потреб: біологічних і

ЛЮДИНА У НЕСТАБІЛЬНОМУ СВІТІ. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ

вітальних, соціальних і духовно-світоглядних; потреб константних і тимчасових, універсально-людських і персонально-екзистенційних; потреб, які мають тенденцію до приростання і розширення. Але можливості задоволення цих потреб, звісно, нерівні й безпосередньо залежать від розбіжностей соціально-економічного, політичного, професійного тощо статусу індивідів, глибше – типу і характеру структурної нерівності суспільства. Підкреслимо, що визначальним у генезисі девіантності, у т.ч. релігійної, стає не стільки самий рівень задоволення вітальних, соціальних, духовних потреб, скільки ступінь розриву у можливості їх задоволення для різних соціальних груп, якісна й кількісна дистанція між ними. Різноманітні протестні реакції, породжені такою нерівністю, здатні набирати форм девіантної поведінки.

Ця загальна соціальна закономірність чітко відстежується і в релігійному середовищі. Вся історія релігії сповнена прикладами відкритого чи латентного масового невдоволення пересічних вірян особливим становищем, способом життя, подвійними стандартами релігійної (церковної) еліти. Чи не найбільш показовим прикладом, у цьому зв'язку, є рух Реформації, з його потужним релігійним протестом під гаслами виправлення Римо-Католицької Церкви і скасування соціально-привілейованого стану духовенства, повернення до рівності і простоти ранньо-християнських еклезіял. Великий церковний розкол і тривалі міжконфесійні війни, новий спосіб прочитання і здійснення християнства, втілений протестантизмом, по відношенню до тогочасної католицької доктрини і практики може характеризуватися саме як масова релігійна девіація.

Втім, коли йдеться про релігійне середовище, натрапляємо на цілий комплекс протиріч, так чи інакше пов'язаних із задоволенням індивідуальних чи групових потреб, що здатні спонукати віруючого (вірян) на девіантні форми поведінки. У тому числі: протиріччя між природними фізіологічними потребами і обмеженими можливостями їх легального задоволення (напр. інститут целібату чи практика постів); протиріччя між потребою в самореалізації і обмеженням сфер і форм її дозволеного вияву; протиріччя між вимогами, цінностями, нормами, поведінковими взірцями загально-суспільної культури і вимогами, цінностями, нормами релігійної (церковної, конфесійної) субкультури; невідповідність особистісних якостей до вимог тієї соціальної позиції, яку людина посідає в релігійній групі.

Інший потужний девіантогенний чинник – розрив соціальних зв'язків, виключення індивіда зі складу успішних і запитаних в суспільстві соціально-економічних і соціально-професійних груп. Процес, що названий соціологами «inclusion/exclusion», як чинник різних форм девіантності став предметом широкої зацікавленості наукових кіл (насамперед, об'єктом уваги є девіантна поведінка молоді, особливо в країнах периферії, запаленої протестними рухами через бідність, маргінальність, невлаштованість і незатребуваність в суспільстві). Але ж релігійне середовище значною мірою інституційоване саме через розрив широких соціальних зв'язків і своєрідну клаузацію та центрування референтних соціальних зв'язків у релігійній громаді, братстві, чернечій общині, церкві, секті, деномінації. Часом на вірянину накладаються суворі обмеження щодо налагодження нових або підтримки старих соціальних контактів і зв'язків (напр. участі у молодіжних клубах, політичних партіях, професійних колективах, укладання шлюбу та ін.).

Серед причин девіації варто вказати, далі, на протиріччя суспільної, церковно-релігійної, сімейно-буденної моралі, котрі наочно відбивають співіснування і зіткнення в суспільстві різних моральних систем. Відповідно, індивідові досить вийти із певної соціальної ролі і увійти в іншу, аби змінити не тільки одяг, стиль комунікації, але і спосіб поведінки. Чи не вартує уваги те, що девіації в церковному середовищі починаються тоді, коли «ряси скинуті» (а потім знову, після їх вбрання, людина нібито стає інакшою за манерою поведінки і спілкування). Понад те, доречно вести мову про *вже сформовану девіантну субкультуру* всередині релігійних спільнот, інституцій, структур, особливо церковних еліт.

Хай навіть відокремлена від держави, церква не є відокремленою від соціуму і не захищена від суспільних хвороб, а глибоко інфікована усіма соціальними вадами – і, перш за

все, домінуюча і політично підтримувана конфесія. Церковне середовище так само виявляється хворим нанерівність, клановість, корпоративність, корупційність, зловживання, зрощення з олігархічними колами, деморалізацію, девіантні моделі поведінки, які стають «взірцями» для наслідування.

Наступне. Потужні девіантогенні впливи закладені в самій якості та способі функціонування релігійного середовища, а саме: його внутрішній диверсифікації, типі поліконфесійності, формах міжконфесійних відносин, рівні конфліктності/толерантності. В умовах глобалізації навіть локальне релігійне середовище стає резонансом геополітичних, макрорелігійних конфліктів і проблем та пов'язаних з ними практик дискримінації тих чи інших релігійних меншин, а відтак – і девіантних форм поведінки.

Окремий значимий фактор – це перебування релігійної, етноконфесійної діаспори в інорелігійному оточенні, чії норми і культурні взірці є принципово відмінними, а тому й реалізація релігійних потреб в повному обсязі традиційними культовими засобами неможлива, нелегітимна, а то й небезпечна. Так, згідно з даними щорічних світових оглядів OpenDoors USA – організації, що відстежує переслідування християн по всьому світі, минулий (2016 рік) став своєрідним рекордом за останні 25 років: 215 мільйонів християн піддавалися жорстоким гонінням за віру в країнах свого проживання; практично кожен 12-й християнин живе в таких соціальних умовах, де християнство є забороненою, нелегальною або дискримінованою релігією; близько 90 тис. християн у різних країнах планети були вбиті за своє віросповідання; понад 1300 церковних споруд були атаковані чи пошкоджені. Шокуюча хвиля релігійної нетерпимості котиться світом, живлячи такі форми поведінки, котрі суперечать світським і релігійним морально-етичним і правовим нормам[1].

Чинником девіантної поведінки закономірно стають і радикальні зміни існуючого релігійного середовища, обумовлені значимими соціальними перетвореннями і пов'язані з трансформацією конфесійного ландшафту, реформами традиційної моделі державно-релігійних відносин, процесами секуляризації/релігієзації суспільства, більш або менш тривалим періодом соціальної аномії тощо. Достатньо переглянути хоча б останнє століття історії України, щоб виділити цілу низку радикальних зрушень в соціорелігійній сфері, які тягли за собою і вибухи релігійно-девіантної поведінки: від протесту проти крайньої консервативності, формалізму проімперської РПЦ або нелегітимних форм опору більшовицькій масовій атеїзації – до нетрадиційних релігійних форм і практик в умовах релігійної свободи чи конфесійної ре-ідентифікації доби Майдану і пост-Майдану.

Скажімо, в Україні, в умовах дуже насиченого конфесійного ландшафту і непростих міжконфесійних стосунків, рівень толерантності суспільства щодалі падає: за даними 2017 р., майже дві третини українців (65%) не довіряють носіям іншої релігії і трохи менше (62%) – не довіряють представникам інших національностей. Ксенофобія стає зримою ознакою соціуму, що підвищує ризики девіантної поведінки[2]. До слова, вагомим чинником девіантної поведінки, роль якого чимдалі зростає у сучасну добу, стає криза релігійної (конфесійної) ідентичності.

В умовах постмодерного глобалізованого суспільства, з його множинністю релігійних практик, реальною і віртуальною поліконфесійністю, конструйованими ідентичностями, збереження стійкої традиційної релігійної ідентичності стає, скоріше, винятком, аніж правилом. Тож криза старих ідентичностей, витіснення їх складно-міксованими новими, світоглядні пошуки, сумніви і вільнодумство нерідко набирають форм релігійної девіації.

Наступний девіантогенний чинник віднаходимо у самих релігійних нормах, їх специфічному змістовному, регулятивному, санкціонуючому наповненні. Практично кожна релігія генерує різноманітні вияви девіантної поведінки саме через те, що в її світоглядній і нормативно-ціннісній основі закладений вихідний «конфлікт природного й надприродного» в світі і в людині, буття і над-буття, сакрального і профанного. Те, що поєднує вкрай відмінні релігійно-нормативні комплекси – це сакралізація й абсолютизація уявлень про норму і демонізація відхилення від неї: все, що визнане правильним і належним, виповнюється

змістом абсолютного добра, вищої істинності й непорушності, а все, оголошене неправильним і злочинним, відповідно, змістом абсолютного і підступного зла.

Кордони норм і взірців, чеснот і моралі, належного і праведного окреслені дуже жорстко, вони важко піддаються змінам і новаціям; поведінка, що виходить за встановлені і освячені межі, автоматично потрапляє в царину гріха, неправедності, негативної карми, злосутності, абошо. Гнучкість, динамізм і компроміс – поняття, які майже незастосовні до характеристики релігійних нормативних систем. Саме такі специфічні властивості релігійних норм містять значний девіантогенний потенціал, причому в обох полюсах девіації – позитивному й негативному, здатні спонукати вірян на увесь спектр девіантної поведінки – від жорстокого злочину, саморуйнування до духовного подвигу.

Важливу роль у детермінації релігійно-девіантної поведінки відіграє і демографічний фактор в релігійному середовищі. З урахуванням того, що воно найчастіше закріплює принципово відмінні і суворо визначені гендерні ролі, де всі або переважна більшість владних статусів обіймають чоловіки, монополізуючи функції священства, культового служіння, доступу до сакральних об'єктів і священних книг, значення демографічного чинника у каталізації девіантної поведінки тут зростатиме.

Психологи й соціологи доводять, далі, значення вікових факторів, зокрема вказують на підвищену девіантну активність підлітків і молоді. Найвищу активність та радикальність цих вікових груп, їх піддатність і готовність до девіантних форм поведінки наочно і жахливо продемонструвало глобальне поширення релігійно-інспірованого тероризму. Саме молодь стає головним споживачем, носієм і втілювачем релігійно-екстремістської ідеології, котра виявилася здатною запропонувати їй альтернативну ідентичність, нові буттєві сенси, фантоми самореалізації, чітку систему цінностей, мінімум етичних, моральних, політичних обмежень, відчуття себе як Суб'єкта фундаментальних перетворень світопорядку.

Серед детермінант релігійно-девіантної поведінки значиме місце посідають комунікативні чинники (які, на жаль, часто лишаються поза увагою в девіантологічних розвідках). Кожна чергова комунікативна революція тягла за собою і трансформацію релігійного світогляду і релігійно-культової практики, нові форми, способи, технології релігійного комунікування, що відігравали, як не парадоксально, і традиції-руйнуючу, дезінтегративну, девіантогенну функції.

Сучасні трансформації, яких зазнає релігійна комунікація у добу глобалізації та цифрових медіа, так само породжують нові форми релігійної діяльності, нові способи задоволення релігійних потреб та, власне, і новий феномен медіарелігійності, чимало виявів якого сприймаються консервативним релігійним середовищем саме як девіації.

У підсумку, дослідники релігійного середовища стикаються з тим, що виділити **еталонну групу віруючих**, носіїв і дотримувачів усіх базових норм, приписів і вимог тієї чи іншої конфесії у постсекулярному суспільстві стає дедалі складнішою справою. Так, в Україні соціологічні дослідження виявили, що віруючі, які регулярно відвідують церкву (молитовний будинок, мечеть, синагогу), знають молитви, читають релігійну літературу, дотримуються релігійних приписів становлять по різних конфесіях менше 10% від загального числа. Тож решта віруючих – це загальний масив слабо-обізнаних у віровченні і пасивних вірян [3].

Міркуючи про субкультурні детермінанти релігійних девіацій, не можна оминати увагою і такий аспект. Релігійне середовище є виразним прикладом того, як діє соціальний механізм приписуваної девіації – коли навколо тієї чи іншої релігійної групи формується особлива громадська думка, яка наділяє цю групу девіантними рисами, міфологізує її вчення і діяльність, приписує їй збочення чи злочини, що перетворює таку групу на об'єкт переслідувань, зневаги або остраху, навіть геноциду.

Не тільки історія, але і сучасність багата на прояви феномену приписуваної девіації, що стає технологією маніпуляції масовою свідомістю в інтересах владних політичних чи релігійних кіл. «По суті, на терені Росії, та й багатьох країн СНД, за винятком України, – вказує Р.Лункін, – сформувалася спільна система понять і символів, котрі визначили

уявлення людей про те, що таке релігійність, яким має бути набір «правильних» релігій, якими принципами слід керуватися у ставленні до інших конфесій» [4].

Однак, розгляд релігійно-девіантної поведінки суто як результату зовнішніх соціальних впливів, соціокультурних умов і обставин є явно недостатнім. Не менш важливим є розуміння ролі індивідуальних, суб'єктивних чинників, які обумовлюють принципово відмінні моделі поведінки різних людей в аналогічних соціальних обставинах; виявлення причин і механізмів відхиленої поведінки конкретної особистості. Це – широке поле для аналізу біологічних, психофізіологічних, суб'єктивно-психологічних передумов поведінкових девіацій.

Література

1. 2017 World Watch List [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.opendoorsusa.org/2017-world-watch-list/>
2. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України: Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу 12 квітня 2017 р. – К. : Центр Разумкова, 2017. – С. 5.
3. Климов В. В. Свобода совісті, церква, релігійність в українському суспільстві періоду незалежності: Вибрані статті. – К., 2009. – С. 95–127.
4. Лункин Р. Н. Гражданская религия в России: основные стереотипы в свете социологических исследований [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://religious-life.ru/2015/05/grazhdanskaya-religiya-v-rossii/>

Олексій Білик, Ярослав Білик (Харків, Україна)

ФІЛОСОФІЯ СКОВОРОДИ: ДОСВІД СУЧАСНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Видатного українського філософа Григорія Сковороду дослідники не випадково називали «українським Сократом» – таке почесне іменування було обумовлене насамперед єдністю способу життя і вчення українського мислителя. Адже відомо, що Сократ був одним з перших мудреців (і одним з небагатьох в історії філософії), хто продемонстрував таку органічну єдність процесу філософування і власного способу життя. У всіх описах життя Г. Сковороди час від часу згадуються його постійні та тривалі подорожі, або навіть його особливий мандрівний спосіб життя. Однак варто звернути увагу на зв'язок цих мандрів з характером його філософії, а також на спорідненість такої «мандрівної філософії» з важливими традиціями християнського мандрівництва і паломництва. Про це свідчить хоча б та обставина, що з більш ніж двадцяти п'яти років мандрівного життя українського філософа не менше двадцяти років припадає на його перебування в різних монастирях (найчастіше він відвідував монастирі Слобідської України, але не обмежувався тільки ними), або ж подорожі до них.

Одним з найбільш улюблених філософів для Григорія Сковороди завжди залишався Платон – він досить часто згадується у багатьох творах українського мислителя, ще частіше можна знайти там приклади алюзій на основні поняття платонівської філософської концепції. Зауважимо також, що саме платонівське філософсько-теологічне вчення багато в чому зумовило характер і проблематику візантійської філософії, яка у свою чергу також поставала одним з основних джерел формування сквородинівської філософії.

Варто окремо сказати про ті традиції середньовічної філософії, які найбільшою мірою вплинули на формування філософії Сковороди. Відомо, що середньовічний мислячий індивід обов'язково сприймав себе як частину спільноти – певної цілісності, що мала містичним чином поєднувати його з Творцем (на думку Г. Сковороди – це символічний світ Біблії). Тому на теренах таких традицій особистість ще не могла знати проблем самотності та "закинутості" у вир буття. Будь-який індивід, сприймаючи себе частиною такого роду містичної спільноти, мав можливість реалізовувати свої екзистенційні ресурси через розгортання власної буттєвості. Завдяки саме такій побудові системи середньовічного християнського світобачення, і самотній мандруючий лицар, і чернець-відлюдник серед тогочасних безмежних і безлюдних лісів, як, взагалі, і будь-хто з членів цього суспільства, міг помислити себе невід'ємною і